

ARRÓL, HOGY MI VAN

Az ontológia problémájának egyik furcsasága egyszerűségében áll. Két szóban megfogalmazható: „Mi van?” Mi több, egy szóval megválaszolható: „Minden” – és ezt a választ mindenki igaznak fogadja el. E válasszal azonban pusztán annyit mondunk, hogy az létezik, ami létezik. Az egyes eseteket illetően fennmarad a véleménykülönbségek lehetősége; így a vita évszázadok óta élénken folyik a témáról.

Tegyük fel, hogy két filozófus, McX és jómagam, különböző ontológiai állásponton vagyunk. Tegyük fel, hogy McX szerint létezik valami, ami szerintem nem létezik. McX saját álláspontjával teljesen konzisztensen mutathatja be véleménykülönbségünket oly módon, hogy én visszautasítom bizonyos entitások elismerését. Én természetesen azzal tiltakoznék, hogy rosszul fogalmazza meg nézeteltérésünket, mivel úgy vélem, hogy nem léteznek olyan fajta entitások, melyeket szerinte el kellene ismernem. De annak, hogy megfogalmazását hibásnak találom, nincs jelentősége, hiszen amúgy is elköteleztem magam amellett, hogy ontológiája is téves.

Másrészt viszont, amikor én próbálok megfogalmazni véleménykülönbségünket, úgy tűnik, kínos helyzetbe kerülök. Nem ismerhetem el, hogy léteznek olyan dolgok, melyeket McX elfogad, én pedig nem, mivel annak elismerésével, hogy léteznek ilyen dolgok, ellentmondanék annak, hogy elutasítom őket.

Ha ez az érvelés helyes, úgy tűnhet, hogy bármely ontológiai vitában a negatív oldal képviselője hátrányban van, tudniillik nem ismerheti el, hogy ellenfele nem ért vele egyet.

Ez a nemlétező régi platóni problémája. A nemlétezőnek bizonyos értelemben léteznie kell, különben mi lenne az, ami

nem létezik? Ezt a zavaros tant akár a *Platón szakállá* gúnynévvel is lehetne illetni. Történetileg szívósnak bizonyult, gyakran kicsorbítva Ockham borotvájának élet.

Valami ilyesféle gondolatmenet vezet McX-et és a hozzá hasonló filozófusokat arra, hogy létezését tulajdonítsanak ott, ahol különben nyugodtan elismernék, hogy semmi sem létezik. Így például vegyük Pegazust. Ha Pegazus nem *létezne*, érvel McX, nem beszélünk semmiről sem, amikor a szót használjuk; ezért még azt is értelmetlenség volna mondani, hogy Pegazus nem létezik. Mivel azt hiszi, ezzel bebizonyította, hogy Pegazus tagadása nem tartható fenn koherensen, arra következtet, hogy Pegazus létezik.

McX persze nem tudja tökéletesen meggyőzni magát arról, hogy a téridő bármely közeli vagy távoli régiója tartalmaz egy hús-vér repülő lovat. Ezért amikor sürgetik, hogy adjon további részleteket Pegazusról, azt mondja, hogy Pegazus egy idea az emberek elméjében. Itt azonban a zűrzavar kezd nyilvánvalóvá válni. Az érv kedvéért elismerhetjük, hogy létezik egy entitás, még hozzá egyetlen olyan entitás (bár ez eléggé valószínűtlen), amely a mentális Pegazus-idea. De nem ez a mentális entitás az, amiről az emberek beszélnek, amikor tagadják Pegazus létezését.

McX sohasem keveri össze a Parthenont a Parthenon ideájával. A Parthenon fizikai, a Parthenon ideája mentális (legalábbis McX ideafelfogása szerint, amelynél nem tudok jobbat ajánlani). A Parthenon látható, a Parthenon ideája láthatatlan. Nehéz két, egymástól jobban eltérő és kevésbé összetéveszhető dolgot elképzelni, mint a Parthenon és a Parthenon ideája. De amikor áttérünk a Parthenonról Pegazusra, bekövetkezik a zavar, mivel McX-et hamarabb tévesztené meg a legdurvább és legkirívóbb hamisítvány, minthogy elismerné Pegazus nemlétezését.

Mint láttuk, McX-et alaposan összezavarta az a gondolatmenet, hogy Pegazusnak léteznie kell, különben még azt is értelmetlenség lenne mondani, hogy Pegazus nem létezik. Nála élesebb elmék, ugyanebből az elvből kiindulva, McX elméleténél kevésbé nyilvánvalóan zavaros, és ennek megfelelően nehezebben kiirtható elméletekkel állnak elő Pegazusról. Az

egyik ilyen élesebb elmét nevezzük mondjuk Wymannak. Wyman azt tartja, hogy Pegazus nem aktualizált lehetőségként rendelkezik létével. Amikor azt mondjuk Pegazusról, hogy nem létezik, akkor – ennél pontosabban szólva – azt mondjuk, hogy Pegazus nem rendelkezik az aktualitás speciális attribútumával. Azt mondani, hogy Pegazus nem aktuális, logikailag ugyanazon a szinten áll, mint azt mondani, a Parthenon nem piros. Mindkét esetben egy olyan entitásról mondunk valamit, amelynek létezését nem vontuk kétségbe.

Mellesleg Wyman egyike azoknak a filozófusoknak, akik a régi jó „létezik” [*exist*] szó tönkretételére szövetkeztek. Annak ellenére, hogy magáévá teszi a nem aktualizált lehetőségeket, a „létezés” szót az aktualitásra korlátozza – így őrizve meg az ontológiai egyetértés illúzióját közte és közöttünk, akik elutasítjuk felduzzasztott univerzumának az aktuális létezőkön kívüli részét. Mindannyian hajlamosak vagyunk arra, hogy a „létezik” szót köznapi értelemben használva azt mondjuk, hogy Pegazus nem létezik, egyszerűen azt értve ezen, hogy egyáltalán nincsen ilyen dolog. Ha Pegazus létezne, csak ugyan térben és időben volna, de csupán azért, mert a „Pegazus” szónak téridőbeli konnotációi vannak, nem pedig azért, mintha a „létezik”-nek volnának ilyen téridőbeli konnotációi. Ha a téridőbeli referencia hiányzik, amikor a 27 köbgyökének létezését állítjuk, az egyszerűen azért van, mert egy köbgyök nem téridőbeli jellegű dolog, és nem azért, mert a „létezik” szót többértelműen használjuk.¹ Azonban Wyman, miközben félresikerült kísérletet tesz rokonszenvünk elnyerésére azzal, hogy jóindulatúan beleegyezik Pegazus nemlétezésébe [*non-existence*], és ezután, ellentétben azzal, amit *mi* értünk Pega-

¹ Az arra való készítés, hogy terminológiai különbséget tegyünk a valahol a téridőben aktualizált tárgyakra alkalmazott létezés és a más entításokra alkalmazott létezés (vagy szubzisztencia vagy lét) között, részben talán abból az elképzelésből ered, hogy a természet megfigyelése csupán az első fajtájú létezésre vonatkozó kérdések eldöntésénél releváns. Ám ezt az elképzelést könnyen megcáfolják az olyan ellenpéldák, mint „a kentaurok és az egyszarvúak számának hányadosa”. Ha lenne ilyen hányados, akkor az absztrakt entitás volna, jelesül egy szám. Mégis csupán a természet tanulmányozása révén jöhetünk rá arra, hogy a kentaurok és az egyszarvúak száma egyaránt 0, és ezért nincs ilyen hányados.

zus nemlétezése alatt, ragaszkodik ahhoz, hogy igenis *van* [is] Pegazus. A létezés egy dolog, mondja, a szubzisztencia pedig egy másik. Az egyetlen mód, amelyet ismerek arra, hogy megbirkózzak a problémák eme összeagyásával, az, hogy átengedem Wymannek a „létezik” [exist] szót. Nem próbálkozom azzal, hogy újra használjam; még mindig megmarad nekem a „van” [is – Quine innentől kezdve az egzisztenciális állítások kifejezésére a létigés szerkezeteket használja. A magyarban ezek nem mindig adhatók vissza jól a „van”-os mondatokkal, ezért a fordítás helyenként kénytelen eltérni Quine itt jelzett szándékától. – A szerk.]. Ennyit a lexikográfiáról; most térjünk vissza Wyman ontológiájához.

Wyman túlnépesített univerzuma sok tekintetben ellenszenves. Sérti azoknak az esztétikai érzékét, akik a lakatlan tájakat kedvelik, de nem ez a legnagyobb baj vele. Wyman lehetőségeinek túlszűfolt nyomornegyede táptalajt nyújt a rendbontó elemek számára. Vegyük például az ajtóban álló lehetséges kövér embert, és az ajtóban álló lehetséges kopasz embert. E kettő ugyanaz a lehetséges ember-e, vagy két lehetséges ember? Hogyan döntjük el? Hány lehetséges ember áll az ajtóban? Több lehetséges sovány ember van-e, mint lehetséges kövér ember? Hányan hasonlítanak közülük egymásra? Vagy talán hasonlóságuk azonossá teszi őket? Semelyik két lehetséges dolog sem hasonlít egymásra? Ezzel ugyanazt mondjuk-e, mint azzal, hogy lehetetlen két dolognak hasonlónak lenni? Vagy, végül, az azonosság fogalma egyszerűen alkalmazhatatlan a nem aktualizált lehetőségekre? De vajon értelmes-e az olyan entitásokról szóló beszéd, melyeket nem lehet értelmes módon önmagukkal azonosnak és egymástól különbözőnek mondani? Ezek a mozzanatok majdnem helyrehozhatatlanok. Az individuális fogalmak fregei terápiájával talán megpróbálhatnánk rehabilitálni őket.² De úgy vélem, jobban tennénk, ha egyszerűen kiürítenénk Wyman túlszűfolt univerzumát, s ennyiben maradnánk.

² Lásd Reference and Modality (*From a Logical Point of View*, 2. kiad., Cambridge, Mass., 1961, Harvard University Press), 153. p. [Magyarul: Referencia és modalitás. Jelen kötet ?? p.]

A lehetőség, a szükségszerűség, a lehetetlenség és az esetlegesség modalitásaival együtt olyan problémákat vet fel, melyekkel kapcsolatban nem szeretném azt sugallni, hogy háttér kell fordítanunk nekik. De legalábbis korlátozhatjuk a modalitásokat a teljes állításokra. A „lehetséges, hogy” kifejezést egy teljes állítás elé illeszthetjük, és akár aggódhatunk is az ilyen használat szemantikai elemzése miatt, de az elemzést nem segíti elő, ha kiterjesztjük univerzumunkat oly módon, hogy az úgynevezett *lehetséges entitások* is magában foglalja. Gyanúm szerint e kiterjesztés fő indítéka egész egyszerűen az a régi elgondolás, hogy például lennie kell Pegazusnak, mert különben még azt is értelmetlenség volna mondani, hogy nincsen.

Mégis, Wyman univerzumának pazar bősége semmivé válik, ha kissé változtatunk a példán, és nem Pegazusról, hanem a Berkeley College kerek négyszögletű kupolájáról beszélünk. Ha – kivéve azt az esetet, hogy van Pegazus – értelmetlenség volna azt mondani, hogy nincsen, akkor ugyanilyen okból, ha csak nem létezne a Berkeley College kerek négyszögletű kupolája, értelmetlenség lenne azt mondani, hogy nem létezik. De Pegazustól eltérően, a Berkeley College kerek négyszögletű kupoláját még csak nem aktualizált *lehetőségnek* sem ismerhetjük el. Most tehát rávehetjük-e Wymant a nem aktualizálható lehetetlenségek tartományának elfogadására is? Ha igen, akkor jó néhány zavarba ejtő kérdést tehetünk fel velük kapcsolatban. Még akár abban is reménykedhetnénk, hogy Wymant ellentmondásokba keverjük, azzal, hogy rávesszük, ismerje el, hogy az említett entitások között vannak olyanok, melyek egyszerre kerek és négyszögletűek. De az agyafúrt Wyman a dilemma másik megoldását választja, és elismeri, hogy értelmetlenség azt mondani, hogy a Berkeley College-nak nincs kerek négyszögletű kupolája. Azt mondja, hogy a „kerek négyszögletű kupola” kifejezés értelmetlen. Wyman nem az első, aki ezt az alternatívát választja. Az ellentmondások értelmetlenségének tana hosszú múltra tekint vissza. Mi több, e hagyomány tovább él olyan szerzőknél is, akik, úgy tűnik, nem osztják Wyman indítékait. Mégis, kíváncsi vagyok, nem azokat kísértette-e meg először, akiknél a Wymannál megfigyelt indí-

tékok munkálnak. Egyértelmű, hogy e tan önmagában cseppet sem vonzó, és híveit olyan elrugaszkodott szélsőségekhez vezette, mint amilyen a *reductio ad absurdum* bizonyítási módszer megkérdőjelezése – amiben én magának a tannak a *reductio ad absurdum*át érzem.

Az ellentmondások értelmetlenségének tana ezenkívül azal a súlyos módszertani hátránnyal is jár, hogy elvileg is kizárja egy hatékony teszt kidolgozását annak eldöntésére, hogy mi értelmes és mi nem. Örökre lehetetlen volna rendszeres eljárásokat kidolgoznunk annak eldöntésére, vajon egy adott jelsorozat értelmes-e – akár a magunk számára is, hogy másokról ne is beszéljünk. A matematikai logika egyik, Churchnek köszönhető felfedezéséből ugyanis az következik, hogy lehetetlen általánosan alkalmazható tesztet találni az ellentmondásosságra.³ Becsmérlően szóltam Platón szakálláról, és utaltam zavarosságára. Elidőztem az elviselésével járó kellemetlenségeknél. Ideje azon gondolkodni, hogyan szabadulhatnánk meg tőle.

Russell az úgynevezett szinguláris leírásokról adott elméletében világosan megmutatta, hogyan használhatunk értelmesen látszólagos neveket anélkül, hogy feltételeznénk, léteznek az állítólagos nevekkal megnevezett entitások. A nevek, melyekre Russell elmélete közvetlenül alkalmazható, komplex leíró nevek, olyanok, mint „a *Waverley* szerzője” „a jelenlegi francia király”, „a Berkeley College kerek négyszögletű kupolája”. Russell ezeket a kifejezéseket szisztematikusan azon teljes mondatok töredékeiként elemzi, melyekben előfordulnak. Az „A *Waverley* szerzője költő volt” mondatot például olyan egészként értelmezi, melynek jelentése: „Valaki (helyesebben: valami) megírta a *Waverleyt*, és költő volt, és senki más nem írta a *Waverleyt*”. (Az utolsó tagmondat szerepe a leírás „a” szavában rejlő egyediség állítása.) Az „A Berkeley College kerek négyszögletű kupolája rózsaszínű” mondatot úgy értelmezi, mint „Valami kerek és négyszögletű és a Berkeley College kupolája és rózsas-

³ Alonzo Church: A Note on the Entscheidungsproblem. *Journal of Symbolic Logic* 1 (1936), 40. skk. p., 101. skk. p.

színű, és semmi más nem kerek és négyszögletű és a Berkeley College kupolája”.⁴

Ennek az elemzésnek az az erénye, hogy a látszólagos nevet, egy leíró kifejezést, a kontextusban úgynevezett nem-teljes szimbólumként fogalmazza át. A leíró kifejezés elemzéseként egyetlen egységes kifejezést sem javasol, ám a kifejezés kontextusát alkotó állítás egésze mégis teljes jelentést kap – legyen bár igaz, vagy hamis.

Az „A *Waverley* szerzője költő volt” elemzetlen állítás tartalmaz egy részt, „a *Waverley* szerzője”-t, amelyről McX és Wyman tévesen feltételezik, hogy tárgyi referenciára van szüksége ahhoz, hogy egyáltalán értelmes legyen. Ám Russell fordításában – „Valami megírta a *Waverleyt*, és költő volt, és semmi más nem írta a *Waverleyt*” – a tárgyi referencia terhét, melyet a leíró kifejezésre lőcsöltek, most olyan fajtájú szavak veszik át, melyeket a logikusok kötött változóknak hívnak, mégpedig olyan szavak, mint a „valami”, a „semmi” és a „minden”. E szavak, melyek korántsem szándékoznak kifejezetten a *Waverley* szerzőjét megnevezni, egyáltalán nem értenődők névként; általában referálnak az entitásokra, a rájuk jellemző szándékolt többértelműséggel.⁵ Ezek a kvantifikációs szavak vagy kötött változók természetesen a nyelv alapvető részét képezik, és értelmességük, legalábbis a kontextusokon belül, nem vonható kétségbe. De értelmességük semmilyen módon nem feltételezi, hogy létezne akár a *Waverley* szerzője, akár a Berkeley College kerek négyszögletű kupolája, vagy bármely más, pontosan előre kijelölt tárgy.

Ahol leírások szerepelnek, nem okoz többé nehézséget a létezés állítása vagy tagadása. A „Létezik a *Waverley* szerzője” állítást Russell így értelmezi: „Valaki (vagy, pontosabban: va-

⁴ A leíráselméletekről lásd még *New Foundations for Mathematical Logic*

(*From a Logical Point of View*, 2. kiad., Cambridge, Mass., 1961, Harvard University Press), 85. sk. p. és *Meaning and Existential Inference* (ua. kötetben), 166. sk. p.

⁵ A kötött változók explicit tárgyalását lásd *New Foundations for Mathematical Logic*, 82. sk. p. és *Logic and the Reification of Universals* (idézett kötetben), 102. sk. p.

lami) megírta a *Waverleyt* és semmi más nem írta a *Waverleyt*". „A *Waverley* szerzője nem létezik" állítást ennek megfelelően mint a „Vagy egyetlen dolog sem írta a *Waverleyt*, vagy két vagy több dolog írta a *Waverleyt*" diszjunkcióként értelmezi. E diszjunkció hamis, de értelmes; és egyetlen olyan kifejezést sem tartalmaz, mely a *Waverley* szerzőjét szándékozna megnevezni. Az „A Berkeley College kerek négyszögletű kupolája nem létezik" állítást hasonló stílusban elemzi. Így leszámolhatunk azzal a régi elképzeléssel, hogy a nemlétezőről szóló állítások önmagukat döntik meg. Ha Russell leíráselmélete alapján elemzünk egy létezésről vagy nemlétezésről szóló állítást, akkor az már nem tartalmaz olyan kifejezést, amely azt az állítólagos entitást szándékozna megnevezni, amelynek a léte kérdése, s így többé nem gondolhatjuk, hogy az állítás értelmessége előfeltételezi, hogy lennie kell egy ilyen entitásnak.

De mi a helyzet Pegazussal? Mivel ez inkább szó, mint leíró kifejezés, Russell érvelése közvetlenül nem vonatkozik rá. Azonban könnyen átalakíthatjuk úgy, hogy alkalmazható legyen rá. Csupán újra kell fogalmaznunk a „Pegazus"-t leírásként, bármilyen módon, amelyről úgy tűnik, megfelelően kifejezi róla való elképzelésünket: mondjuk úgy, mint „az a szárnyas ló, melyet Bellerophontész elfogott". Egy ilyen kifejezéssel helyettesítve a „Pegazus"-t, áttérhetünk a „Pegazus létezik" vagy a „Pegazus nem létezik" állítás elemzésére, pontosan azzal analóg módon, ahogy Russell „A *Waverley* szerzője létezik" és „A *Waverley* szerzője nem létezik" állításokat elemezte.

Ahhoz, hogy ily módon Russell leíráselméletébe sorolhassunk az olyan egyszavas neveket vagy állítólagos neveket, mint a „Pegazus", természetesen először le kell tudnunk fordítani e szavakat leírásokra. Ám ez nem valódi korlátozás. Ha Pegazus fogalma olyan homályos vagy annyira alapvető volna, hogy semmilyen találó leíró kifejezésre sem volna lefordítható a megszokott módon, még mindig hasznát vehetnénk a következő mesterkélt és látszólag triviális eszköznek: a „Pegazusnak levés" *ex hypothesi* elemezhetetlen, redukálhatatlan attribútumához folyamodhatnánk, amelyet a „pegazus" [*is-Pegasus*] vagy a „pegazlik" igével fejezhetünk ki.

A „Pegazus” főnevet magát ekkor származtatott kifejezésként lehetne kezelni, és végső soron ezekkel a leírásokkal lehetne azonosítani: „az a dolog, amely pegazus”, „az a dolog, amely pegazlik”.⁶

Ha egy olyan predikátum bevezetése, mint amilyen a „pegazlik”, látszólag annak elismerésére kötelez bennünket, hogy Platón mennyországában vagy az emberi elmében létezik egy neki megfelelő attribútum, a pegazlás, akkor ez rendben is van így. Eddig nem az univerzálék létezéséről vagy nemlétezéséről vitatkoztunk Wymannal vagy McX-szel, hanem Pegazus létezéséről. Ha a pegazlás segítségével a „Pegazus” főnevet olyan leírásként értelmezhetjük, melyre érvényes Russell leíráselmélete, akkor megszabadultunk attól a régi elképzeléstől, hogy Pegazusról nem mondható, hogy nem létezik, anélkül, hogy ne előfeltételeznénk, hogy valamilyen értelemben véve létezik.

Érvelésünk most már teljesen általános. McX és Wyman feltételezte, hogy nem állíthatnánk értelmesen egy „Ez-meg-az nem létezik” formájú kijelentést, melyben az „ez-meg-az” helyén egy egyszerű vagy leíró egyes számú főnév van, ha nem létezne ez-meg-az. Erről a feltevésről most beláttuk, hogy teljesen alaptalan, mivel a kérdéses egyes számú főnevet, triviálisan vagy másképp, mindig ki lehet bővíteni szinguláris leírássá, és ezután elemezhető *à la* Russell.

Ha azt mondjuk, vannak egymilliónál nagyobb prímszámok, elkötelezzük magunkat egy számokat tartalmazó ontológia mellett; ha azt mondjuk, vannak kentaurók, egy kentaurókat tartalmazó ontológia mellett kötelezzük el magunkat; és ha azt mondjuk, hogy Pegazus létezik, egy olyan ontológia mellett kötelezzük el magunkat, amely tartalmazza Pegazust. De nem kötelezzük el magunkat egy Pegazust vagy a *Waverley* szerzőjét vagy a Berkeley College kerek négyszögletű kupoláját tartalmazó ontológia mellett, ha azt mondjuk, hogy Pegazus vagy a *Waverley* szerzője vagy a kérdéses kupola *nincsen*.

⁶ A szinguláris terminusok leírásá alakításáról lásd *Meaning and Existential Inference*, 167. p. és *Methods of Logic* (New York, 1950, Holt), 218–224. p. [Magyarul: *A logika módszerei*, ford. Urbán János, Budapest, 1968, Akadémiai, 261–266. p.]

Nem kell többé abban a tévhitben élnünk, hogy egy szinguláris terminust tartalmazó állítás értelmessége előfeltételez egy a terminussal megnevezett entitást. A szinguláris terminusnak nem kell megneveznie valamit ahhoz, hogy értelmes legyen.

Lehet, hogy mindezt Wyman és McX is megsejthette volna, akár még Russell segítségével is, ha felfigyeltek volna arra – mint ahogy közölünk oly kevesen figyelnek fel rá – hogy még az olyan szinguláris terminus esetében is szakadék van a *jelentés* és a *megnevezés* között, amely valóban egy tárgy neve. A Fregétől vett következő példa magyarázatul szolgálhat erre.⁷ Az „Alkonycsillag” kifejezés egy bizonyos nagy méretű, gömb alakú fizikai tárgyat nevez meg, mely tőlünk sok millió kilométerre száguld az űrben. A „Hajnalcsillag” kifejezés ugyanazt a dolgot nevezi meg, amint azt valószínűleg egy figyelmes babiloni állapította meg elsőként. De a két kifejezés jelentését nem lehet azonosnak tekinteni, máskülönben a babiloninak nem lett volna szüksége megfigyelésekre, és beérhette volna azzal, hogy szavai jelentésén elmélkedjen. A jelentéseknek tehát, mivel különböznek egymástól, különbözniük kell a megnevezett tárgytól, amely mindkét esetben egy és ugyanaz.

A jelentés és a megnevezés összekeverése nem csupán azt hitette el McX-szel, hogy nem tagadhatja értelmesen Pegazus létezését. Semmi kétség afelől, hogy a jelentés és a megnevezés folyamatos összekeverése segített neki annak az abszurd elgondolásnak a kiagyalásában, hogy Pegazus idea, azaz mentális entitás. Összezavarodásának a szerkezete a következő. Összekeverte Pegazust, az állítólagos *megnevezett tárgyat* a „Pegazus” szó *jelentésével*, s így jutott arra a konklúzióra, hogy Pegazusnak lennie kell, hogy a szónak jelentése lehessen. De miféle dolgok is a jelentések? Ez vitatott kérdés, azonban teljesen elfogadhatóan magyarázhatjuk a jelentéseket elmékben levő ideákként, feltéve, hogy az elméleti ideák gondolata értelmes. Ezért Pegazus, melyet először egy jelentéssel keverték össze, egy elmében levő ideaként végzi. Annál is figyelemre-

⁷ Gottlob Frege: Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100 (1892), 25–50. p. [Magyarul: Jelentés és jelöllet. Ford. Máté András. In *Logikai vizsgálódások* (szerk. Máté András), Budapest, 2000, Osiris, 118–147. p.]

méltóbb, hogy Wyman, akinek kezdeti indítékai megegyeznek McX-éivel, elkerülhette ezt a hibát, hogy a nem aktualizált lehetőségeknél kössön ki.

Most térjünk át az univerzálék ontológiai problémájára, arra a kérdésre, hogy vajon vannak-e olyan entitások, mint attribútumok, relációk, osztályok, számok, függvények. McX, eléggé jellemző módon, azt gondolja, hogy vannak. Az attribútumokról szólva ezt mondja: „Vannak vörös házak, vörös rózsák és vörös naplementék; ez a filozofálást megelőző józan ész nézete, melyben mindannyiunknak egyet kell értenünk. Ezekben a házakban, rózsákban és naplementékben tehát van valami közös, és én csupán azt értem a vörösség attribútuma alatt, ami közös bennük.” McX számára így az attribútumok léte még nyilvánvalóbb és triviálisabb, mint az a nyilvánvaló és triviális tény, hogy vannak vörös házak, rózsák és naplementék. Ez, úgy gondolom, jellemző a metafizikára, vagy legalábbis a metafizika ontológiának hívtott részére: annak, aki e tárgykörben egyáltalán igaznak tekint egy állítást, triviálisan igaznak kell tartania azt. Az egyén ontológiája alkotja az alapját annak a fogalmi sémának, melynek révén tapasztalatait értelmezi – még a leghétköznapiabbakat is. Egy adott fogalmi sémán belülről ítélve – és ugyan hogy is volna másképpen lehetséges ítélni? – egy ontológiai állítás magától értetődik, egyáltalán nem szorul külön igazolásra. Az ontológiai állítások éppoly közvetlenül következnek a közhelyszerű tényekről szóló különféle mindennapi állításokból, mint ahogy – legalábbis McX fogalmi sémájából szemlélve – a „Létezik egy attribútum” következik abból, hogy „Léteznek vörös házak, rózsák, naplementék”.

Egy másik fogalmi sémából egy McX számára axiomatikus ontológiai állítást ugyanolyan közvetlenül és triviálisan hamisnak ítélhetünk. Elismerhetjük, hogy vannak vörös házak, rózsák és naplementék, de tagadhatjuk, hogy – a népszerű és félrevezető beszédmódtól eltekintve – volna bennük valami közös. A „házak”, „rózsák” és „naplementék” szavak olyan különféle individuális entitásokra igazak, melyek házak és rózsák és naplementék, és a „vörös” vagy a „vörös tárgy” szavak e különféle egyedi entitások közül azokra igazak, ame-

lyek vörös házak, vörös rózsák, vörös naplementék; de nincsen ezenfelül olyan egyedi vagy másfajta entitás, amelyet a „vörösség” szó nevezne meg, sem olyan – ha már itt tartunk –, amelyet a „házság” „rózsaság” vagy a „naplementesség” szó nevezne meg. Az, hogy a házak és a rózsák és a naplementék mind vörösek, végső és redukálhatatlan tényként fogható fel, és vallhatjuk azt, hogy ami a valódi magyarázóerőt illeti, McX sincs ennél jobb helyzetben, dacára az összes okkult entitásának, amelyeket olyan nevek alatt posztulál, mint a „vörösség”.

Az egyik olyan eszközzel, melynek révén McX természetes módon próbálhatta volna meg ránk kényszeríteni ontológiáját, már azelőtt végeztünk, hogy rátértünk volna az univerzálék problémájára. McX nem érvelhet azzal, hogy az olyan predikátumokat, mint a „vörös” vagy a „vörösnek lenni”, amelyeket mindannyian azonos módon használunk, egyetlen univerzális entitást megnevező neveknek kell tekinteni, hogy egyáltalán értelmet nyerjenek. Láttuk ugyanis, hogy valami nevének lenni sokkal sajátosabb jellemző, mint az értelmesség. Még csak azzal sem vádolhat bennünket – legalábbis nem *ennek* az érvelés az alapján –, hogy a „pegazlik” predikátum elfogadásával posztuláltuk volna a pegazlás attribútumát.

McX azonban egy másik fortélyt eszel ki. „Fogadjuk el”, mondja, „ezt a jelentés és a megnevezés közti megkülönböztetést, amelyet annyira hangsúlyozol. Engedjük meg még azt is, hogy a „vörös”, a „pegazlik” stb. nem attribútumok nevei. Mégis elismered, hogy van jelentésük. De ezek a *jelentések*, akár *megnevezzük* őket, akár nem, mégiscsak univerzálék, és bátorodom azt mondani, hogy némelyik akár még azoknak a dolgoknak az egyike is lehet, melyeket én attribútumoknak nevezek, vagy valami olyasmi, ami végső soron ugyanezt a célt szolgálja.”

McX számára ez különösen éles elméjű érv; és elhárításának egyetlen általam ismert módja az, hogy megtagadom a jelentések [*meanings*] elismerését. Azonban egyáltalán nem vonakodom ettől, mivel ezzel nem tagadom, hogy a szavak és az állítások jelentésesek [*meaningful*]. McX és én részletekbe menően egyetérthetünk a nyelvi formák jelentésesekre és jelentés nélküliekre való osztályozásában, még akkor is, ha McX a jelen-

téességet valamilyen absztrakt entitás *birtoklásaként* értelmezi – a „birtoklás” valamilyen értelmében véve –, én viszont nem. Továbbra is szabadon fenntarthatom, hogy egy adott nyelvi megnyilatkozás jelentéses (vagy – amint azt a jelentések tárgyasításának elkerülése érdekében szívesebben mondom – *értelmes [significant]*) volta végső és redukálhatatlan tény – vagy megpróbálhatom közvetlenül annak alapján értelmezni, amit az emberek a kérdéses nyelvi megnyilatkozás és más, hozzá hasonló megnyilatkozások alkalmával tesznek.

Azok a hasznos módok, ahogyan a hétköznapokban a jelentésekről beszélünk, vagy beszélni látszunk, két fajtára redukálhatók: az egyik a jelentéssel *bírás*, vagyis az értelmesség, a másik a jelentés *azonosság*a, avagy a szinonímia. Amit úgy nevezünk, hogy egy megnyilatkozás jelentésének a *megadása*, az egyszerűen egy szinonima kimondása, amelyet általában az eredetnél világosabban fogalmazunk meg. Ha allergiásak vagyunk a jelentésre mint olyanra, beszélhetünk közvetlenül arról, hogy a megnyilatkozások értelmesek vagy nem értelmesek, illetve szinonimái egymásnak, vagy heteronimák. Az „értelmes” és a „szinonim” melléknevek valamennyire világos és szigorú magyarázata – szerintem lehetőleg a viselkedés alapján – éppolyan bonyolult, mint amilyen fontos.⁸ Ám a jelentéseknek nevezett sajátos, redukálhatatlan köztes entitások magyarázó értéke pusztán látszólagos.

Eddig amellet érveltem, hogy értelmesen használhatunk szinguláris terminusokat mondatokban, anélkül hogy ezzel előfeltételeznénk, hogy vannak olyan entitások, melyeket a terminusok megnevezni hivatottak. Amellet érveltem továbbá, hogy használhatunk általános terminusokat, például predikátumokat, anélkül hogy elismernénk, hogy azok absztrakt entitások nevei. Amellet is érveltem, hogy tekinthetünk értelmesnek, és egymással szinonimnak vagy heteronimnak megnyilatkozásokat, anélkül hogy megengednénk a jelentéseknek

⁸ Two Dogmas of Empiricism, in *From a Logical Point of View*, 20–46. p. [Magyarul: Az empirizmus két dogmája. Ford. F. Szabó István. In *Tudományfilozófia: Szöveggyűjtemény* (szerk. Forrai Gábor és Szegedi Péter), Budapest, 1999, Áron, 131–151. p.] és *The Problem of Meaning in Linguistics*, ua. kötetben 47–64. p.).

nevezett entitások tartományát. E ponton McX kíváncsi lehet, vajon van-e határa ontológiai védettségünknek. Vajon *semmi* olyat nem mondhatunk, ami elkötelezne bennünket az univerzálék vagy más, számunkra esetleg nemkívánatos entitások feltételezése mellett?

Erre a kérdésre már nemleges választ adtam a kötött avagy kvantifikált változókról beszélve, Russell leíráselméletével kapcsolatban. Nagyon könnyen vállalhatunk ontológiai elkötelezettséget, ha például azt mondjuk, hogy *létezik valami* (kötött változó), ami közös a vörös házakban és naplementékben; vagy hogy *létezik valami*, ami egymilliónál nagyobb prímszám. Ám lényegében ez, a kötött változók használata, az *egyetlen* mód arra, hogy ontológiailag elkötelezzük magunkat. Az állítólagos nevek használata nem döntő ismérv, hiszen egy csapásra megtagadhatjuk név voltukat, feltéve hogy a megfelelő entitát nem találjuk ott a kötött változóink révén elismert dolgok között. A nevek valójában teljesen lényegtelenek az ontológiai kérdés szempontjából, mivel a „Pegazus”-sal és a „pegazlik”-kal kapcsolatban már megmutattam, hogy a nevet leírásokká lehet átalakítani, Russell pedig bizonyította, hogy a leírások kiküszöbölhetők. Amit csak el tudunk mondani a nevek segítségével, az elmondható egy olyan nyelven is, mely teljesen elkerüli a nevet. Valami pontosan akkor van entitásként feltételezve, ha el van ismervé egy változó értékének. A hagyományos nyelvtani kategóriában szólva ez durván azt jelenti, hogy létezni annyi, mint egy névmás referenciatartományába esni. A névmások a referálás alapvető eszközei; a főneveket talán helyesebb volna névmás-helyettesítőknek [*propronouns*] nevezni. A kvantifikáció változói – „valami”, „semmi”, „minden” – teljes ontológiánk felett futnak, bármilyen legyen is az; és akkor, de csak akkor bizonyítható ránk egy adott ontológiai előfeltevés, ha az állítólag előfeltételezett dolgot valamelyik állításunk igaznak tartása érdekében azon entitások közé kell számítani, melyek változóink lehetséges értékei.

Mondhatjuk például, hogy néhány kutya fehér, úgy, hogy ezzel nem kötelezzük el magunkat sem a kutyaság, sem a fehérség entitásként való elismerése mellett. A „Néhány kutya

fehér” azt mondja ki, hogy néhány dolog, amely kutya, fehér; és azért, hogy ez az állítás igaz legyen, ama dolgok között, melyek felett kötött változóink futnak, lenniük kell fehér kutyáknak, de nem kell ott lennie a kutyaságnak vagy a fehérségnek. Másrészt viszont, amikor azt mondjuk, hogy néhány zoológiai faj keresztezhető, elkötelezzük magunkat amellett, hogy magukat a szóban forgó fajokat entitásként ismerjük el, hiába absztraktak. Ez az elkötelezettség legalább addig megmarad, amíg nem találunk ki valamilyen módot az állítás olyan átfogalmazására, hogy azzal megmutathassuk, kötött változónk részéről a fajokra való látszólagos referálás csupán elkerülhető beszédmód volt.⁹

A klasszikus matematika, amint azt az egymilliónál nagyobb prímszámok példája világosan illusztrálja, masszívan el van kötelezve az absztrakt entitások ontológiája mellett. Így történelhetett, hogy az univerzálék feletti nagy középkori vita újra fellángolt a modern matematikafilozófiában. A kérdés ma világosabb, mint régen volt, mivel mára explicitebb mércével rendelkezünk annak eldöntésére, hogy egy adott elméletnek vagy diskurzusformának milyen ontológiai elkötelezettségei vannak: egy elmélet pontosan azok mellett az entitások mellett kötelezi el magát, melyekre az elmélet kötött változónak referálniuk kell annak érdekében, hogy az elmélet állításai igazak legyenek.

Mivel az ontológiai előfeltételezésnek ez a standardja nem vált világossá a filozófiai hagyományban, a filozófia iránt érdeklődő modern matematikusok nem ismerték fel teljes mértékben, hogy ugyanarról a régi univerzálé-problémáról vitatkoznak egy újonnan tisztázott formában. Ám a matematika alapjaira vonatkozó modern nézőpontok közötti alapvető eltérések eléggé expliciten vezethetők vissza az azzal kapcsolatos nézeteltérésekre, hogy a kötött változók az entitások milyen tartományára referálhatnak.

Az univerzálékra vonatkozó három fő középkori álláspontot a történészek *realizmusnak*, *konceptualizmusnak* illetve *nomi-*

⁹ Logic and the Reification of Universals. In *From a Logical Point of View*, 102–129. p.)

*nalizmus*nak nevezik. Lényegében ugyanez a három tan jelenik meg újra a matematika filozófiájáról szóló 20. századi tanulmányokban a *logicizmus*, az *intuicionizmus* és a *formalizmus* új elnevezései alatt.

A *realizmus*, ahogy ezt a szót a középkori univerzálé-vitával kapcsolatban használják, az a platonikus tan, hogy az univerzálék vagy absztrakt entitások az elmétől függetlenül léteznek, az elme felfedezheti, ám nem teremtheti őket. A Frege, Russell, Whitehead, Church és Carnap által képviselt *logicizmus* megengedi, hogy a kötött változók használatával ismert és ismeretlen, meghatározható és meghatározhatatlan absztrakt entitásokra referáljunk, válogatás nélkül.

A *konceptualizmus* azt tartja, hogy vannak ugyan univerzálék, de azokat az elme alkotja. Az *intuicionizmus*, melyet az utóbbi időkben ilyen vagy olyan formában Poincaré, Brouwer, Weyl és mások vallottak, csak akkor ért egyet a kötött változók absztrakt entitásokra referáló használatával, ha ezeket az entitásokat előre meghatározott összetevőkből egyenként össze lehet gondolatilag állítani. Ahogy Fraenkel mondja, a *logicizmus* szerint az osztályokat felfedezzük, míg az *intuicionizmus* szerint feltaláljuk őket – ami valójában korrekt megfogalmazása a *realizmus* és a *konceptualizmus* közti régi ellentétnek. Ez a szembenállás nem pusztán szószálhasogatás; lényegi kihatással van arra, hogy valaki milyen mértékben hajlandó elfogadni a klasszikus matematikát. A *logicisták* vagy *realisták* feltevéseik alapján képesek Cantor növekvő rendű végtelen számoosságainak megragadására, míg az *intuicionisták* kénytelenek megállni a legalacsonyabb rendű végtelenségénél, és ennek közvetett következményeként kénytelenek feladni még a valós számok néhány klasszikus törvényét is.¹⁰ A *logicizmus* és az *intuicionizmus* közti modern vita valójában a végtelenségeket illető nézetkülönbségekből eredt.

A *formalizmus*, amely Hilbert nevéhez fűződik, az *intuicionizmust* visszhangozza abban, hogy helyteleníti, ha a *logikusok* korlátlanul élnek az univerzálékkal. Ám a *formalizmus* az *intuicionizmust* sem találja kielégítőnek. Ez két ellentétes ok-

¹⁰ Logic and the Reification of Universals, 125. sk. p.

ból fordulhat elő. A formalista, akár csak a logicista, ellenezheti a klasszikus matematika megnyomorítását, vagy, mint a hajdani *nominalisták*, ellenezheti egyáltalában az absztrakt entitások elismerését, még ha azok – mérsékelt módon – elmealkotta entitásokként is vannak értelmezve. Az eredmény ugyanaz: a formalista a klasszikus matematikát értelmetlen jelekkel való játéknak tartja. Ez a jelekkel való játék továbbra is hasznos lehet – annyira, amennyire mankóként már eddig is hasznosnak bizonyult a fizikusok és a műszaki szakemberek számára. De a hasznosságból nem feltétlenül következik az értelmesség, akármilyen szó szerinti nyelvi jelentésben vesszük is. Abból sem feltétlenül következik e jelek értelmessége, hogy a matematikusok feltűnő sikereket érnek el tételeik kiterjesztésében, és abban, hogy objektív alapokat találjanak az egymás eredményeivel való egyetértésre. A matematikusok közti egyetértés megfelelő alapját ugyanis egyszerűen a jelekkel végzett műveleteket kormányzó szabályokban is meg lehet találni – mint-hogy ezek a szintaktikai szabályok teljesen értelmesek és érthetőek, nem úgy, mint maguk a jelek.¹¹

Amellett érveltem, hogy az a fajta ontológia, melyet elfogadunk, következményekkel járhat – különösen a matematika területén, bár ez csak egy példa. Nos, hogyan döntsünk a rivalis ontológiák között? A választ bizonyára nem adja meg a „Létezni annyi, mint egy változó értékének lenni” szemantikai megfogalmazás; ez a megfogalmazás ehelyett, épp ellenkezőleg, annak ellenőrzésére szolgál, hogy egy adott észrevétel vagy elmélet összhangban van-e egy előzetesen adott ontológiai standarddal. Az ontológiával kapcsolatban nem azért vizsgáljuk a kötött változókat, hogy megtudjuk, mi létezik, hanem azért, hogy megtudjuk, egy adott észrevétel vagy elmélet – a sajátunk vagy valaki másé – miről *mondja* azt, hogy létezik,

¹¹ Nelson Goodman és W. V. Quine: Steps Toward a Constructive Nominalism. *Journal of Symbolic Logic* 12 (1947), 105–122. p. Az itt tárgyalt kérdésekről lásd még Paul Bernays: Sur le platonisme dans les mathématiques, *L'Enseignement mathématiques* 34 (1935–36), 52–69. p.; A. A. Fraenkel: Sur la notion d'existence dans les mathématiques, *L'Enseignement mathématiques* 34(1935–36), 18–32. p.; Max Black: *The Nature of Mathematics*, London, 1933, Kegan Paul; New York, 1934, Harcourt Brace.

és ennyiben ez ténylegesen nyelvi probléma. Ám az, hogy mi létezik, már más kérdés.

Miközben arról vitatkozunk, hogy mi létezik, továbbra is vannak indokok arra, hogy szemantikai síkon vizsgálódjunk. Az egyik az, hogy így kiszabadulunk abból a kínos helyzetből, melyre tanulmányom elején utaltam, tudniillik abból a szorult helyzetből, hogy nem ismerhetem el, hogy vannak olyan dolgok, melyeket McX elfogad, én meg nem. Amíg csak ragaszkodom ontológiámhoz, nem engedhetem meg McX-szel szemben, hogy kötött változóim olyan entitásokra referáljanak, melyek McX ontológiájához tartoznak, nem pedig az enyémhez. Azonban konzisztensen be tudom mutatni nézeteltérésünket azáltal, hogy jellemzem McX állításait – feltéve, hogy ontológiám megenged nyelvi kifejezésformákat vagy legalább konkrét leírt vagy kimondott mondatpéldányokat, hogy beszélhesek McX mondatairól.

Egy másik indok arra, hogy szemantikai síkra vonuljunk vissza, az, hogy így közös alapot találhatunk. Az ontológiai nézetkülönbségek a fogalmi sémákban való alapvető nézetkülönbségeket vonnak maguk után; eme alapvető nézetkülönbségek ellenére McX és én úgy találjuk, hogy fogalmi sémáink középső és felső tartományai elég hasonlók ahhoz, hogy sikerrel beszélgethessünk olyan témákról, mint a politika, az időjárás és különösen a nyelv. Amennyiben alapvető ontológiai vitánkat le lehet fordítani egy szinttel feljebb, a szavakkal vagy használatukkal kapcsolatos szemantikai vitára, úgy késleltetni lehet, hogy a vita körkörös érvek hajtogatásába fulladjon.

Nem csoda tehát, hogy az ontológiai vita hajlamos átcsúszni a nyelvről szóló vitába. De ebből nem szabad elhamarkodottan arra következtetni, hogy az, hogy mi létezik, a szavaktól függ. Egy kérdés lefordíthatósága szemantikai kifejezésmódba egyáltalán nem annak a jele, hogy a kérdés nyelvi jellegű. Nápolyt látni annyi, mint olyan nevet viselni, amely a „látja Nápolyt” szavak elé téve igaz mondatot eredményez, Nápoly látásában mégsincs semmi nyelvi. Egy ontológia elfogadása, úgy vélem, elvileg hasonló egy tudományos elmélet, mondjuk egy fizikai rendszer elfogadásához: legalábbis amennyiben ésszerűek vagyunk, azt a legegyszerűbb fogalmi sémát fo-

gadjuk el, melyben a nyers tapasztalat zavaros töredékei elhelyezhetők és elrendezhetők. Ontológiánk meghatározott lesz, amint kiválasztjuk azt az átfogó fogalmi sémát, amelybe a legtágabb értelemben vett tudományt tervezzük belefoglalni. És azok a megfontolások, melyek meghatározzák e fogalmi séma bármely részének ésszerű felépítését, például a biológiai vagy a fizikai részét, nem különböznek fajtájukban azoktól a megfontolásoktól, melyek az egész séma ésszerű felépítését határozzák meg. Amilyen mértékben bármely tudományos elmélet elfogadása nyelvi kérdésnek mondható, ugyanilyen – és semmivel sem nagyobb – mértékben mondható el ugyanez egy ontológia elfogadásáról.

Ám az egyszerűség, mint a fogalmi sémák szerkesztésének vezérelve, nem világos és egyértelmű, és nagyon is kétértelmű vagy sokértelmű kritériumnak bizonyulhat. Képzeljük el például, hogy kigondoltuk a leggazdaságosabb fogalomkészletet a közvetlen tapasztalatról való folyamatos tudósításra. Tegyük fel, hogy az e sémába tartozó entitások – a kötött változók értékei – egyedi szubjektív érzékelési vagy reflektálási események. Mégis úgy találnánk, hogy egy fizikalista fogalmi séma, mely külső tárgyakról hivatott beszélni, hatalmas előnyöket kínál általános tudósításaink egyszerűsítésére. A szétszórt érzékelési események egybefogásával és ugyanazon tárgy észleleteiként való kezelésével tapasztalatunk folyamatát elviselhető fogalmi egyszerűségegre redukáljuk. Az egyszerűség elve csak ugyan vezérlő maximánk az érzetadatok tárgyakhoz való hozzárendelése során: egy korábbi és egy későbbi kerek érzetadatot társítunk ugyanazzal az úgynevezett pennyvel, vagy két különböző úgynevezett pennyvel, hogy engedelmeskedjünk a totális világekünk maximális egyszerűséget célzó követelményeinek. Itt két versengő fogalmi sémával van dolgunk, a fenomenalistával és a fizikalistával. Melyiknek kellene győznie? Mindkettőnek megvannak a maga előnyei; a saját módján mindkettő egyszerű. Szerintem mindkettőt érdemes fejleszteni. Mindkettőről elmondható, hogy alapvetőbb a másiknál, bár nem egyforma értelemben: az egyik ismeretelméletileg, a másik fizikailag alapvető.

A fizikai fogalmi séma úgy egyszerűsíti tapasztalataink magyarázatát, hogy a számtalan szétszórt érzékelési eseményt egyes úgynevezett tárgyakkal társítja, de nincs esély arra, hogy a fizikai tárgyokról szóló minden egyes mondatot ténylegesen lefordítsunk – bármilyen kerülő úton és bonyolultan is – a fenomenalista nyelvre. A fizikai tárgyak posztulált entitások, melyek teljessé teszik és egyszerűsítik a tapasztalat folyamáról adott magyarázatunkat, éppúgy, ahogy az irracionális számok bevezetése is egyszerűsíti az aritmetika törvényeit. A pusztán a racionális számok elemi aritmetikájára szabott fogalmi sémából tekintve, a racionális és az irracionális számok tágabb aritmetikája kényelmes mítosz, amely egyszerűbb a szó szerinti igazságnál (vagyis a racionális számok aritmetikájánál), és szétszórt részként mégis tartalmazza e szó szerinti igazságot. Hasonlóképpen, a fenomenalista nézőpontból tekintve a fizikai tárgyak fogalmi sémája kényelmes mítosz, mely egyszerűbb, mint a szó szerinti igazság, és mégis szétszórt részként tartalmazza az e szó szerinti igazságot.¹² De mi a helyzet a fizikai tárgyak osztályaival vagy attribútumaival? Egy ilyen fajta platonista ontológia a szigorúan fizikalista fogalmi séma szempontjából nézve éppen annyira mítosz, mint amennyire maga ez a fizikalista fogalmi séma mítosz a fenomenalizmus számára. Ez a magasabb rendű mítosz jó és hasznos, amennyiben egyszerűsíti a fizikai képet. Ha mégis mítoszként beszélünk róla, ezzel csak azt a matematikafilozófiát visszhangozom, amelyre már korábban a formalizmus elnevezés alatt utaltam. De a formalista hozzáállást ugyanilyen jogosan fogadhatja el a fizika fogalmi sémájával kapcsolatban az elméleti esztéta vagy a fenomenalista is.

A matematika és a fizika mítosza közti párhuzam néhány további, talán váratlan szempontból meglepően szoros. Tekintsük például azt a matematika alapjait érintő válságot, melyet a századfordulón Russell paradoxonja és más halmazelméleti antinómiák váltottak ki. Ezeket az ellentmondásokat ad hoc,

¹² Az aritmetikai analógia Philipp Franktól származik (*Modern Science and its Philosophy*, Cambridge, Mass., 1949, Harvard University Press, 108. sk. p.)

nem intuitív eszközökkel kellett elhárítani;¹³ matematikai mítoszteremtésünk szándékossá és mindenki számára nyilvánvalóvá vált. De mi a helyzet a fizikával? A fény hullámelmélete és korpuszkuláris elmélete között antinómia támadt; és hogy ez nem volt olyan fekete-fehér ellentmondás, mint a Russell-paradoxon, annak oka – gyanúm szerint – az lehetett, hogy a fizika nem olyan fekete-fehér, mint a matematika. A matematika alapjait érintő második nagy modern válságnak – melyet 1931-ben Gödel bizonyítása váltott ki, mely szerint lenniük kell az aritmetikában eldönthetetlen állításoknak¹⁴ – régóta megvolt már a párja a fizikában Heisenberg határozatlansági elvében.

Az előző oldalakon megpróbáltam bizonyítani, hogy néhány elterjedt érv bizonyos ontológiák védelmében hibás. Ezenkívül előterjesztettem egy explicit mércét annak eldöntésére, hogy mik egy elmélet ontológiai elkötelezettségei. De az a kérdés, hogy milyen ontológiát fogadjunk el ténylegesen, továbbra is nyitott marad, és a nyilvánvalóan szükségünk van mind a toleranciára, mind a kísérletező kedvre. Mindenképpen látnunk kell, hogy milyen mértékben redukálható a fizikalista fogalmi séma egy fenomenalistaára, de természetesen folytatnunk kell a fizikát, még ha teljes egészében redukálhatatlannak is bizonyul. Látnunk kell, hogyan, vagy milyen mértékben lehet a természettudományt függetleníteni a platonista matematikától, de műveljük tovább a matematikát is, és hatoljunk platonista alapjainak mélyére.

A különféle irányú kutatásokhoz legjobban illő változatos fogalmi sémák közül az egyik – a fenomenalista – ismeretelméleti elsőbbséget követel magának. A fenomenalista fogalmi sémából nézve a fizikai tárgyak és a matematikai tárgyak ontológiái mítoszok. A mítikus jelleg azonban viszonylagos, ebben az esetben az ismeretelméleti nézőpontot feltételezi. Ez csak

¹³ *New Foundations for Mathematical Logic*, 90. és 96. sk. p. és *Logic and the Reification of Universals*, 122. sk. p.

¹⁴ Kurt Gödel: *Über formal unentscheidbare Sätze der Principia Mathematica und verwandte Systeme*. *Monatschrift für Mathematik und Physik* 38 (1931), 173–198. p.

egy a változatos érdekeinknek és céljainknak megfelelő sok
nézőpont közül.

Fordította Eszes Boldizsár